בס"ד
גליון מס' 342
א' חשון תשפ"ז

אזמרה לשמך

פסקי הלכות ותשובות מפי מורנו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

דיני שאילת טל ומטר

שאלה: שכח לשאול טל ומטר במעריב של מוצאי שבת, האם כשחוזר להתפלל ערבית, צריך לומר שוב 'אתה חוננתנו'.

תשובה: אין צריך לומר (כיון שאמר בתפילה הראשונה, אף שלא יצא בה יד"ח, היא חשובה תפילה, וכפי שיבואר להלן בהרחבה).

השוכח לשאול טל ומטר בימות הגשמים, ונזכר באמצע התפילה:

בני אשכנז:

א. נזכר **באמצע ברכת 'ברך עלינו' לפני שהזכיר השם שבחתימת הברכה** – יחזור ויאמר 'ותן טל ומטר' ויגמור כסדר (משנ"ב סי' קיז ס"ק טו, פמ"ג, הובא בה"ל סי' קיד ד"ה במקום).

ב. נזכר **לאחר** שהזכיר השם שבחתימת ברכת השנים – יאמר בשומע תפילה קודם 'כי אתה שומע', ויאמר 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה, כי אתה..'. (שו"ע סי' קיז סע' ה, סו"ד הבה"ל סי' קיד ד"ה בלא חתימה, משנ"ב סי' קיז ס"ק טז).

אם חושש שלא יזכור לומר ב'שומע תפילה' – יאמר בין ברכת השנים לברכת תקע 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה'. וימשיך תקע... (עפ"י הברכי יוסף המובא בשערי תשובה שם ס"ק י).

ג. נזכר **לאחר שהזכיר השם שבחתימת שומע תפילה לפני שסיים 'שומע תפילה'** – יאמר 'למדני חוקיך' ואז 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה כי אתה...'. (משנ"ב שם ס"ק יט).

ד. נזכר **לאחר** שחתם 'בא"י שומע תפילה' **לפני** שהתחיל 'רצה' – יאמר 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וימשיך 'רצה...'. (שו"ע שם סע' ה, בה"ל סי' קיד ד"ה בלא חתימה).

ה. נזכר **לאחר שהתחיל 'רצה'** לפני שסיים את הפסוק 'יהיו לרצון' [השני, שלפני 'עושה שלום'] – חוזר לתחילת ברכת השנים (שו"ע סי' קיז סע' ה, שעה"צ סי' תכב ס"ק ח).

ו. נזכר **לאחר** שסיים אמירת 'יהיו לרצון' [השני, וסיים בקשותיו, אפי' אם עדיין לא פסע] – חוזר לראש (שו"ע סי' קיז ס"ה).

ובעניין מש"כ בסע' ב, שנוסח השאלה ב'שומע תפילה' הוא 'ותן טו"מ לברכה על פני האדמה' – כ"כ ערוך השולחן (שם סע' ו) והשולחן שלמה (שם סע' ד), אמנם בקיצור שו"ע (סי' יט סע' ו) ובכה"ח (סי' קיז ס"ק לז) לא הזכר תיבות 'על פני האדמה'.

ובעניין מש"כ שם שאם נזכר לאחר שאמר 'בא"י' קודם שאמר 'מברך השנים' יזכיר ב'שומע תפילה' - אינו מבואר להדיא, אך נראה שלא יסיים 'למדני חוקיך' דכיון שיכול לאומרו בשומע תפילה, דינו כדין דברים שיכול לתקן ואינם מעכבים, וכמו שכתב הבה"ל בדין אדם הנזכר לאחר שסיים ברכת השנים [ואף שיש לדון בזה, דעצם הזכרת טל ומטר הינה הזכרה המעכבת אלא שיש 'עצה' לאומרה בשומע תפילה, אעפ"כ נראה דכיון דאין מעכב לאומרה דווקא בברכת השנים, אזי דינו כדין הזכרה שאינה מעכבת].

בני ספרד:

א. נזכר בתחילת הברכה [כגון לאחר שאמר "ברכנו השם אלוקינו בכל מעשי ידינו"] - ימשיך "את השנה הזאת" וגו'.

ב. נזכר **באמצע** הברכה, **לפני** שהזכיר השם שבחתימת ברכת השנים - יחזור למילים "ותן טל ומטר" ויגמור כסדר.

ג. נזכר **לאחר** שהזכיר השם שבחתימת ברכת השנים, **לפני** שהתחיל ברכת 'תקע' – דעת המשנ"ב שימשיך בתפילתו ויאמר ב"שומע תפילה" (כבסע' הבא), אך רבים מבני ספרד נוהגים לומר בין ברכת השנים לברכת תקע, "ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה" (כדעת הראבי"ה, הובאה בשו"ע סי' קיד ס"ו לענין משיב הרוח, וכ"ד המג"א סי' קיז, מחז"ב, בא"ח, כה"ח), וטוב שיחזור ויאמר גם בשומע תפילה.

אם חושש שלא יזכור לומר ב'שומע תפילה' – יאמר בין ברכת השנים לברכת תקע 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה'.

ד. נזכר **לאחר** שהתחיל ברכת 'תקע'– יאמר בשומע תפילה קודם 'כי אתה שומע', ויאמר 'ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה, כי אתה...'.

ה. נזכר **לאחמ"כ**, דינו כאמור בבני אשכנז (סע' ג-ו).

שו"ת

שאלה: שכח טל ומטר, ונזכר באמצע ברכת השנים, אך במקום לחזור ל'ותן טל ומטר' ולגמור משם כסדר, אמר 'ותן טל ומטר' היכן שנזכר, והמשיך משם הלאה. מה דינו (לבני אשכנז).

תשובה: אינו מעכב שיחזור ויגמור כסדר, אך יקפיד לומר זאת **בסיום ענין** [כגון, שלא יאמר "ושבענו, ותן טל ומטר, מטובך"], וכן יקפיד **לסיים במעין החתימה** [לנוסח אשכנז: 'וברך שנתנו כשנים הטובות לברכה, בא"י מברך השנים', ולנוסח ספרד: 'כי ק-ל טוב ומטיב אתה ומברך השנים, בא"י מברך השנים"], ובדיעבד אף אם לא סיים במעין החתימה – יצא (עי' בה"ל סי' קיד ד"ה במקום, משנ"ב סי' סו ס"ק נב).

שאלה: שכח טל ומטר ועדיין לא סיים תפילתו, אך במקום לחזור לברכת 'ברך עלינו' חזר ל'שמע קולנו', האם יצא.

תשובה: יש להסתפק אם יצא ידי חובה, ולמעשה נראה שיצא ידי חובה (עפ"י ב"י סי' קיז).

שאלה: השוכח טל ומטר וסיים את התפילה [שעליו לחזור לראש], כיצד ינהג אם עבר זמן תפילה.

תשובה: אם שכח בשחרית, ונזכר **קודם חצות** [אפי' אם עבר סופ"ז תפילה], יתפלל בעת שנזכר. אך **אם עבר חצות** – יתפלל פעמיים מנחה [ראשונה לשם מנחה, ושנייה לשם תשלומין], וכן אם **שכח במנחה וכבר עבר זמן תפילת מנחה** - יתפלל פעמיים ערבית [ראשונה לשם ערבית, ושנייה לשם תשלומין] (ע"פ שו"ע סי' קיז וסי' קח). ואפילו אשה שטעתה במנחה ועבר זמן מנחה, תצטרך להתפלל פעמיים ערבית, אע"פ שבדר"כ לא נוהגת להתפלל ערבית (עי' משנ"ב סי' רסג ס"ק מג, ותוס' יומא פז:).

שאלה: האם השוכח טל ומטר בליל ז' חשון גם צריך לחזור על התפילה.

תשובה: כן, וי"א שיחזור עם תנאי של נדבה (משנ"ב סי' קיז סק"ו, כה"ח שם סק"י עפ"י שו"ת הלק"ט ח"א סי' עג).

שאלה: השוכח טל ומטר וצריך לחזור על תפילתו, האם עדיף שישמע מהש"ץ או שיתפלל בעצמו פעם נוספת.

תשובה: עדיף שיתפלל בעצמו, ונראה שאף כשחוזר רק מחמת ספק, עדיף שיתפלל בעצמו (עי' סי' קכד ס"י, ומשנ"ב ס"ק מ, אזמרה לשמך גיליון 69).

כמו כן נראה שהשוכח טל ומטר, ונזכר בברכת "מודים", אין ענין שימתין לשמוע מהש"ץ מ"ברך עלינו" והלאה, אלא יחזור בעצמו ל"ברך עלינו" ויגמור כסדר (אזמרה לשמך שם).

שאלה: טעה בשבת והתפלל תפילת חול, וכשהגיע לברכת השנים לא הזכיר טל ומטר, ולאחר ברכת השנים נזכר ששבת היום. האם יכול להמשיך בתפילות השבת או שחייב לתקן את ברכת השנים.

תשובה: אינו צריך לתקן, אלא ימשיך בתפילות השבת (התבאר באזמרה לשמך גיליון 70, באריכות).

דין המסופק אם אמר "ותן טל ומטר" [תוך ל' יום], וסיים תפילתו

אם בשעת התפילה או לפניה היה בדעתו לומר, והספק נתעורר לו זמן רב לאחר התפילה - אינו חוזר.

אם בשעת התפילה או לפניה לא היה בדעתו לומר, והספק נתעורר לו מיד לאחר התפילה - חוזר לראש.

אך אם היה בדעתו לומר והספק נתעורר מיד לאחר התפילה, או שלא היה בדעתו לומר והספק נתעורר לו זמן רב אחרי התפילה - יחזור ויתפלל ויתנה שאם אינו מחויב לחזור ולהתפלל, תהא תפילתו נדבה. ובשבת (ראה לקמן נפק"מ סע' יא), שאין תפילות נדבה, אינו חוזר ומתפלל.

יודגש כי כל הנ"ל נאמר כשהספק שקול, אבל אם יותר נראה לו שאמר - אינו חוזר.

עצה לחושש שמא יבא לידי ספק זה

העצה למי שחושש שיסתפק היא, שיאמר 90 פעמים את המילים - 'ואת כל מיני תבואתה לטובה, ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה', ומועיל כ-90 תפילות, ואחר כך אם יסתפק – אינו חוזר ומתפלל [ולבני ספרד, יאמר 90 פעמים "רופא חולי עמו ישראל, ברך עלינו" (ובכה"ח סי' קיד ס"ק ס שכתב שצריך לומר יותר מזה, עיי"ש בדבריו)].

*שו"ע (סי' קיד סע' ט, כדעת הר"מ מרוטנבורג). ומש"כ שיוסיף בנוסח **'על פני האדמה'** – לא הוזכר זאת במשנ"ב, אך כ"כ השולחן שלמה (שם ס"ד) והא"א בוטשאטש (ד"ה אחר), וכן הלכה.*

ואף שהמשנ"ב (שם ס"ק מא) הביא את דעת החת"ס (או"ח תשובה כ) לומר 101 פעמים, העיקר להלכה שדי ב-90 פעמים.

ואמנם יש מהפוסקים (ט"ז וגר"א, הו"ד בבה"ל) החוששים לשיטת ר' פרץ החולק על הר"מ מרוטנבורג, וס"ל דלא מהני הרגל לשונו באמירת 90 פעמים. ולפיכך יש מקום לומר שעדיף שלא לעשות עצה זו, משום שאם יסתפק לאחר שעשה כן, לא יוכל לחזור [וכפסק השו"ע], ויפסיד דעת אותם פוסקים הסוברים שלא יצא יד"ח תפילה.

***אך העיקר להלכה שאפשר לעשות עצה זו**, וכמבואר בחיי אדם (כלל כד, ט), וכ"כ הבה"ל (שם) ששאר כל האחרונים רובם וכמעט כולם העתיקו דברי השו"ע להלכה (ועי"ע סי' קיז).*

שאלה: האם בשבת מותר לומר 90 פעמים "ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה", או שהדבר אסור משום הכנה משבת לחול.

תשובה: נראה שמותר, ואף שכתב המשנ"ב (סי' רצ ס"ק ד) שאסור לומר בשבת "נלך ונישן כדי שיהיה לנו כח לעשות במוצ"ש מלאכה", היינו דוקא כשההכנה שעושה בשבת היא לצורך מלאכה האסורה בשבת, אך תפילה שאינה אסורה בשבת [אף שהיא תפילת חול] – מותר לעשות הכנה אליה בדיבור בשבת.

ואף אם נאמר שאסור להכין בדיבור אף לדברים המותרים בשבת [וכגון שאומר שהולך לישון בשבת כדי שיהיה לו כח להישאר ער בליל שבועות החל במוצ"ש (ראה אזמרה לשמך גיליון 50)], היינו דוקא היכא שאין כל תועלת מההכנה בשבת, אך בנדון דידן, יש להכנה תועלת מיידית, שכבר לאחר האמירה הרי הוא מורגל באמירה הנכונה [אף שאין נפק"מ בדבר בשבת עצמה] – לפיכך אין זה נחשב כהכנה לחול, ועי' שולחן שלמה (סוף סי' קיז).

יש לדון האם תפילה שלא הזכיר בה טל ומטר אינה נחשבת תפילה כלל, או שחשובה תפילה רק שחסר בה הזכרת טל ומטר, ויש בזה כמה נפק"מ [אך אינם מוכרחים, ויל"ד בכל נדון לגופו], ונכתוב כאן חלק מהם –

א. האם כשחוזר ומתפלל צריך להתפלל בציבור.

ב. האם ברכות התפילה הראשונה היו לבטלה.

ג. האם ברכות התפילה הראשונה נספרות למאה ברכות.

ד. האם כשהתפללו תחילה במניין מצומצם של עשרה נחשבת תפילתם – תפילה בציבור.

ה. האם מותר לעבור בד' אמות של חבירו המתפלל כששמע שהחבר שכח להזכיר בה טל ומטר.

ו. האם כשחוזר ומתפלל בשחרית צריך להניח שוב טלית ותפילין.

ז. האם מותר לאכול ולעשות מלאכה, וכן לומר שלום לפני התפילה השניה.

ח. כששכח בערבית של מוצ"ש וחוזר, האם צריך לומר שנית 'אתה חוננתנו'.

ט. כששכח לומר 'ותן טל ומטר' האם יכול לצאת מהש"ץ או שצריך לחזור ולהתפלל בעצמו, כיון שבתפילה קיימא לן שאינו יכול לצאת מהש"ץ ורק בחסרון הזכרה יכול לצאת מהש"ץ.

י. כשחוזר לראש התפילה האם צריך לומר שוב 'ד' שפתי תפתח' או שלא.

יא. כששכח לומר 'ותן טל ומטר' במנחה של ערב שבת וכבר נכנסה שבת – האם יתפלל ערבית של שבת שתיים.

יב. התפלל שחרית ללא אמירת ב"ש וישתבח [שהדין שלא משלים אמירתם אחרי התפילה], האם כששכח להזכיר 'ותן טל ומטר' וכעת חוזר ומתפלל – יוכל/יצטרך לומר לפני שחוזר ב"ש וישתבח.

יג. האם מותר להפסיק באמצע התפילה בדיבור כדי לתקן את חבירו ששכח להזכיר 'טל ומטר' [ויל"ד בזה].

יד. ובנידון זה יש נפק"מ גם לגבי זימון – השוכח הזכרה בברכת המזון [כגון יעו"י ו'רצה'] - האם צריך לחזור ולזמן.

טו. וכן השוכח יעו"י בברכת המזון בליל הסדר וצריך לחזור ולברך - האם צריך לשתות שוב כוס שלישית של ברכת המזון.

טז. השוכח בראש חודש כסליו לומר 'ותן טל ומטר', אך הזכיר יעו"י, ובתפילה השניה שכח להיפך – הזכיר טל ומטר ושכח יעו"י – האם צריך לחזור בשלישית.

יז. כשהש"ץ שכח לומר בחזרת הש"ץ "ותן טל ומטר", וחוזר פעם שניה, האם צריך לעשות ברכת כהנים פעם נוספת.

למעשה בבל הנ"ל יש לומר שהשוכח הזכרה תפילתו חשובה תפילה רק שחסר בה הזכרה.

עיין שו"ע (סי' קח סע' יא, וכן סי' קכד סע' י), והתבאר בהרחבה ב'אזמרה לשמך' גיליון 70.

לשמיעת כל דיני טל ומטר, כולל דיני שאילת טל ומטר בחו"ל

ניתן להאזין לקו בית ההוראה

שלוחה סנו

מספר טלפון בבית הוראה

0733-260-800

להפניית שאלות לרב ולקבלת הגיליון למייל - פנו לכתובת

6191265@gmail.com

הגיליון הודפס ע"י

הרב רוני ליקר, הרב שילה אריאל והרב שלמה בלאק והרב נתנאל מן הי"ו

להצלחת ילדיהם בתורה ויר"ש וכל העניינים